

3. søndag i fasten 2021

Luk. 11,14-28

Retssalen er fyldt til bristepunktet. Længs den ene væg sidder tre dommere. De lytter, de er alvorlige, opmærksomme. De lytter til vidner, de lytter til ofrenes fortællinger. Indimellem stivner deres ansigter i sorg. På bænkene i salen sidder tilhørerne, salen er fyldt til bristepunktet. De sidder tæt. De er stille. Nogle af dem er overlevende ofre, nogle er slægtninge til ofrene. Deres ansigter er grå af forfærdelse og fortvivlelse, de ser ned eller vender deres ansigt væk fra manden i anklageboksen. Det er Adolph Eichmann, der sidder der, bag skudsikkert glas i retssalen i Jerusalem, tiltalt for 15 forbrydelser, deriblandt krigsforbrydelser, forbrydelser mod menneskeheden og forbrydelser mod det jødiske folk. Retssagen, som fandt sted fra april til august 1961, blev filmet og vist direkte på TV.

Jeg så klip fra disse optagelser i sidste uge, for de indgår i "Vita Activa", Ada Ushpiz's fremragende dokumentar om den tysk-jødiske filosof Hannah Arendt. Dokumentaren var en del af programmet i Copenhagen Jewish Filmfestival. Det foregik alt sammen online i år, selvfølgelig, så jeg deltog hjemme fra sofaen. Men de tavse og forstende ansigter gjorde et uafrysteligt indtryk. Hannah Arendt flygtede i 1933 fra Tyskland, kom til Frankrig og siden til USA. Da retsagen mod Eichmann begynder i Jerusalem er hun tilstede i salen. Hun dækker historien for The New Yorker. "Jeg må se den mand, der næsten nåede at tage mig" sagde hun. Noget af det første, Eichmann nemlig foretog sig, efter at tyskerne havde erobret Frankrig, var at tømme lejren i Gurs, hvor Arendt og hendes mor havde siddet interneret.

Eichmann havde millioner af jødernes liv og skæbne på sin samvittighed, og de fleste så ham da også som den inkarnerede ondskab.

Hannah Arendt kommer til at se noget andet. Hun blev slået af hans almindelighed, hans karakterløse, bureaukratiske opførsel, som slet ikke stemte overens med hans forbrydelses uhyre omfang. Hun så en banal og småborgerlig embedsmand. Han var ikke dum, og han var ikke ond. Men han var uden dybde eller moralsk forestillingsevne, uden evne til at kunne forestille sig andres lidelse. En mand hvis ondskab kom af hans afstumpethed. "Jo mere man lyttede til ham, jo klarere blev det, at hans manglende evne til at tale, var tæt forbundet med hans manglende evne til at tænke, til at sætte sig ind i andres sted", siger hun.

Jo mere overfladisk et menneske er, jo mere er han tilbøjelig til at overgive sig til ondskab. Det er ondskabens banalitet.

Et tegn på denne overfaldiskhed, er brugen af klicheer. Og Eichmann var ifølge Arendt et perfekt eksempel. Vi ser et klip fra retsagen, hvor Eichmann selv siger: Jeg var idealist og forstod nationalismen som sådan. Senere lærte jeg at nationalisme, i dens overdrevne form, fører til selvkærlighed, selvoptagethed, og derfra er der en let glidebånd til egoisme og radikalisme" Klichéfyldt og, ja, idealistisk, siger hun, for ifølge Eichmann selv er en idealist en der tror på sine egne ideer. Eichmanns ideer var nazismens. For denne idé levede han og ofrede alt. Især alle og enhver

Ondskabens banalitet

Arendts tese var provokerende, fordi den stod i modsætning til samtidens fjendebillede, hvor man foretrak at gøre en iskold, kalkulerende hjerne ansvarlig for drabet af jøder i koncentrationslejrene. For mennesker der har oplevet Holocaust, er ondskaben ikke banal, den er et monster. "Vi talte om den, som et monster", siger en af de gamle jøder i dokumentaren. Han så som så mange Hannah Arendt som en forræder, en antisemit, som ville gøre ondskaben og den onde gerning mindre. Det ville hun ikke, hun ville pege på, at ondskab ikke er et monster, en dæmonisk onde som findes udenfor os. Som vi kan holde ud i strakt arm, iagttage, forholde os til og bekæmpe. Ondskab derimod opstår i et helt almindelige menneske, når det suspenderer tanken og samvittigheden. Som i tilfældet Eichmann. Han var en tankeløs, pligttopfyldende skrivebordsbureaukrat som gjorde sit arbejde. Det var ikke en mindre gruopvækkende version af det onde, men det var meget svært at acceptere for ofrene, at mange af de tyske soldater og overordnede officerer var almindelige mennesker, der adlød ordrer i et stort militært system uden at tænke selv

"Jeg sad ved mit skrivebord og passede mit arbejde", hører vi Eichmann sige.

Det er det, hun tager fat i. Viljen til at udføre sit arbejde til perfektion, den var afgørende hos Eichmann. "Dieser funktionieren", som hun siger. Fungere som i udføre, tjene, gøre sig nyttig. Præcist sådan var han den typiske, uambitiøse funktionær. En farlig mand, som vender sig væk fra det, han ser. "Jeg sad ved mit skrivebord og passede mit arbejde".

Dét er handlingens egentlige perversion, siger hun, denne "funktionsdygtighed" (funktionieren)

(Stands op og tænk)

Der var jo et alternativ, også for folk som Eichmann. Også selvom det var forbundet med livsfare. Selv at vurdere og sige: Jeg vil ikke udføre dette arbejde.

Stands op og tænk, siger hun. Et menneske kan ikke tænke uden at standse op. Eichmann standsede ikke op og tænkte ikke. Tankeløst udførte han sit arbejde, fulgte han sine ordre og gjorde sig umage med sit arbejde

Han var medskyldig i fem millioner jødernes udryddelse, og tog aldrig personligt ansvar.

En parallel fortælles i en anden dokumentar, som lige nu kan ses på DR Den handler om Brunhilde Pomsel, der var sekretær for en anden af de allerhøjest placerede nazister i Tyskland under 2. verdenskrig, propagandaminister Joseph Goebbels. Her fortæller den nu 105 år gamle kvinde for første gang om den tid. Hun er ikke dum, tværtimod, hun er klar og utroligt velformuleret. Hun er en god fortæller. Hun er sympatisk. Og tilsyneladende uden evne til at sætte sig i andres sted. Heller ikke hun standsede op tænkte. "Det her vil jeg ikke". Og heller ikke hun tog personligt ansvar. 'Hvis jeg var skyldig, var hele det tyske folk skyldigt', siger hun

"Hvor der ikke er *ansvar*, er der ikke *skyld*

Hvor der ikke er *skyld*, er der ikke *forbrydelse*

Hvor der ikke er *forbrydelse*, er der ikke *offer*"

Siger Hannah Arendt.

Eichmann burde have været klar over hvad han gjorde, han burde have vidst det, og derfor var han ansvarlig. Han var skyldig. Og han blev hængt for sin forbrydelse.

Vi skal ikke lade vores liv ligge hen tomt og forsvarsløst /sådan at det onde kan besætte os med fjendskab imod Gud og imod mennesker.

Det er advarslen i Jesu tre fortællinger i dag.

Det onde er ikke et uvirkeligt og uforståeligt monster, en dæmonisk ondskab som findes udenfor os, som vi kan forholde os til og bekæmpe.

Det onde - er det, der besætter os. Og det kan godt være en idé, om det rene menneske, den rene race eller den rene nation.

Det onde - er den tomhed udvidenheden er. Og det kan godt være uvidenhed om moral, om moralsk perception og dømmekraft.

Det onde - er en mulighed i os, hvis vi ikke standser og tænker.

Advarslen er klar. Det er også tilbuddet om den fylde, der skal erstatte tomheden. *Salige er de som hører Guds ord og bevarer det*, siger Jesus

Guds ord er den fylde, som standser os, opvækker os og kalder os ud af vores tankeløshed. Og ind i tjeneste for Gud og mennesker.

Så hvis man hører Guds ord og bevarer det, altså hvis man tænker om sig selv at man gør et og er kristen, så er man vel bevaret for ondskaben?

Så let er det desværre ikke. Det var kristne, der samarbejdede med nazisterne, der var kristne der ikke gjorde. De blev slået ihjel.

Fastetiden er de store spørgsmåls tid. De spørgsmål som ligger som en understrøm i hele fastetiden, bliver sat på spidsen i dag: hvem er du? Hvem følger du? Hvilken magt knytter du dig til? Hvad vælger du? Du må vælge, du må tage ansvar. Og hvor der er ansvar er der også skyld.

Fastetiden er derfor også tid for renselse, soning og forberedelse. Til at bede, ikke en hvilken som helst magt, men Gud: Fri os fra det onde. Amen